

A zene az élet

Kjoszeva Szvetla interjúja Anzsela Tosevával

Az október 23-i nemzeti ünnep alkalmával Magyarország köztársasági elnöke a Magyar Ezüst Érdemkeresztrel tüntette ki a neves bolgár zongoraművésznőt, Anzsela Tosevát. A kitüntetést a szófiai magyar nagykövetségen rendezett fogadáson vette át. A magyar zenekedvelők rendszeres budapesti fellépéseiről is ismerhetik.

– Ez a díj zenei munkássága elismerése, ami a magyar zene és a kiváló magyar zeneszerzők, mint Bartók Béla vagy Ligeti György iránti mély odaadásának is szól. Meséljen kapcsolatáról a magyar zenével!

– Talán az fogott meg véletlenül vagy tudat alatt Bartók zenéjében, hogy a népzenei csomagolásban valami több rejtőzik. Mivel a szófiai zeneiskolában nem foglalkoztunk vele, első műve, mellyel találkoztam, egyik szonátája volt – bizonyára nem a legmegfelelőbb első darab egy ilyen összetett, sokrétű zeneszerző esetében. Tizenhét éves voltam akkor, és kizárólag a hagyományos iskolai zenei repertoáron nevelkedtem. És micsoda sokk volt – kulturális, személyes és szociális egyaránt –, amikor játszani kezdtem ezt a darabot! Az első, ami belém villant, a tökéletesen különböző zenei nyelv volt, melyet nem érttem, de ismeretlen világot éreztem benne, ám egyúttal a helyes nyomot is. Azt ugyanis már néhány évvel azelőtt megértettem, hogy ha nem akarom, hogy a hatalmasok kiközösítsenek, két párhuzamos interpretáción kell dolgoznom. Azon, amit elvárnak tőlem és azon, aminek éreztem, hogy meg kell lennie. Bartók szonátájának felbukkanása a világomban hirtelen nagyon felerősítette bennem a hangot, melyet magamban őriztem.

Fokozatosan kezdtem haladni a tanulásában, de teljesen önállóan, túl azokon a darabokon, amelyeket az iskolai zongoraórákra kellett vinnem. Közben azáltal, hogy elmélyültem ebben a szonátában, észrevettem, hogy egyre világosabban értem Bachot és Mozartot is. Félénken oldalra pillantgatva láttam, hogy ezt a zenét enyhe lenézéssel fogadják azok, akiknek a véleményét mértékadóként kívánták velünk elfogadtatni. Megállapítottam azonban azt is, hogy legnagyobb zongoristáink némelyike játssza, s hogy talán egy nap én is képes leszek előadni ezt az annyira más és összetett zenét, ami semmi más-hoz nem volt hasonlítható, amit addig a fülemmel hallottam és az ujjaimmal eljátszottam. Kezdetben nem mondtam meg zongoratanárnőmnek, Ljudmila Sztojanovának, hogy a Szonátát játszom, mert féltem a megbántástól. Amikor mégis megtudta, el volt ra-

gadtatva, és mivel nagyon szeretett, természetesen mellém állt. De sem az iskola hangulata, sem a zongoristák körében uralkodó értékrend nem tett lehetővé semmiféle fejlődést a szűk téren kívül, melyben kibontakozhattam.

Közben megértettem, hogy amíg titokban tanultam Bartók szonátáját, annak örve alatt egész világot fedeztem fel, míg most, hogy már nem volt titok, vezetésként és útbaigazítást vártam egy olyan irányban, amerre akkori tanáraink közül a gyakorlatban senki sem segíthette az utamat, mert zongorapedagógiánk meggingathatatlanul hagyománytisztelő volt.

Úgy vélem, részvételem az 1982-es szombathegyi Bartók-szemináriumon és találkozásom Sebők Györggyel – akit több más neves magyar zongoraművésszel és a Liszt Ferenc Zeneakadémia professzoraival együtt meghívtak oda, hogy zongorakurzust tartson –, az határozta meg az irányt, amerre elindultam, és ami értelmet adott zongoraművészi életemnek.

Bartók muzsikájának népzenei rétege alól a zene archetipusai sejlenek elő. Nálunk, a szocialista Bulgáriában azonban Bartókot főként a falusi élet megzenésítőjének tekintették, és ezért nem bélyegezték burzsoáz zeneszerzőnek, sőt a pártsajtó még támogatta is. Bartók népiességének fátyla alatt azonban éreztem, hogy valami „helyes”, hatalmas, igaz, de egyúttal nagyon sebezhető rejlik. Azt hiszem, ez volt az első alkalom, hogy valamiképpen közelséget éreztem, vagy pontosabban szólva felfedeztem egy helyet, mely egyedül az enyém, amit senki sem vehet el tőlem. Egy helyet, ahová visszavonulhattam és boldognak érezhettem magam. Persze hosszú út vezetett a Mikrokozmosztól az 1926-ban írt művekig, majd a II. zongoraversenyig.

Közeledésem Liszt, Kurtág és Ligeti felé – akik között aztán hasonlóságot fedeztem fel – olyan volt, mintha egy különböző nyelvekből álló hálót szélesítettem volna ki folyamatosan.

– Említette, hogy Sebők György magyar zongoraművész és zenepedagógus is döntő szerepet játszott későbbi zenészi kiformálódásában.

– Nem is tudom, hogy lehetne ma elmesélni a fiataloknak, milyen volt ő, milyen hihetetlen magyar zenészt volt szerencsénk személyében megismerni nekünk, az ifjú zenésznemzedéknek, azoknak, akik a múlt század 80-as éveiben tanultunk. Világszerte zenészek százainak jelentett ösztönzést. 2019-ben egy budapesti hangversenyemen váratlanul megéreztem valamit az atmoszférájából – barátai és titkárnője, aki hosszú éveig működött közre mezei mesterkurzusaiban és a szombathelyi Bartók-szemináriumon, felidéztek bennem valamit, amit régóta nem éreztem, s ez mintha Bartók, Bériot, Ravel és Chopin muzsikáján keresztül átragadt volna a többi jelenlévőre is. Sebők olyan ember volt, aki motivációt, vágyakat formált, ami nem mondható el minden pedagógusról. Ő ugyanis jóval több volt annál. Mindenki, aki ismerte, mélyen önmagában őrzi, amit a lelkében és szívében hagyott. Azonnal felismertem, milyen rendkívüli személyiséget van szerencsém látni és hallani, ahogy a zenéről beszél, ahogy valaki játékát értelmezte. A vágyát, hogy mindenkiben, aki játszani akar, felélessze a legfinomabb hallásbeli és emberi tulajdonságokat, egyfajta láthatatlan, de magasabb rendű erkölcsiséggel vegyítve.

Első leckémen Sebőknél Mozart Fantáziáját és D-moll szonátáját játszottam. A mesterkurzus vége felé, éppen egy nehéz leckét követő kissé „lazább” pillanatban (értett hozzá, hogy a végsőkéig izzítsa a hangulatot, hogy feszült figyelemmel várjuk, hogy valami újat halljunk és érezzünk) azt mondta, mégiscsak van valami, ami fontosabb még a zenénél is. Mind hegyezni kezdtük a fülünket, hogy mégis mi lehet az, és csalódottan mosolyogtunk, amikor közölte, hogy nem más, mint maga az élet! Az élet, amit megélsz, s csak utána jön minden, amit a hivatásban véghezviszel. Megváltás volt ez számomra, noha hegynyi munka állt előttem, mert már tudtam, miért és merre induljak el.

– Milyen lökést adott zenei fejlődésének és a magyar zene iránti érdeklődésének, hogy Szófiában elnyerte az I. Liszt–Bartók nemzetközi zongoraverseny első díját?

– Bartók nem volt különösebben jól képviselt zeneszerző Szófia zenei intézményeiben. Miután Bartókkal való első magyarországi találkozásomat követően hazajöttem – ez az oly távoli 1982-es évben történt – hirtelen azon vettem észre magam, hogy a zongoránál töltött időm legnagyobb részét az ő komolyabb darabjai tanulásának szentelem. Ez valamiképpen olyan színben tüntetett fel – jó és rossz vonatkozásban is –, hogy egyesek azt mondták: azért játszom Bartókot, mert semmi másra nem va-

gyok képes, mások viszont sajnálkoztak, hogy erre vesztegetem az időmet. Számomra máshol volt az igazság. Ez a muzsika teljesen más kezdetet adott, konstruktívabb megközelítésre ösztönzött, és vágyat oltott belém, hogy bebizonyítsam, nem az a lényeg, hogy verjük a zongorabillentyűket, hanem a hozzáállás. Ez vonatkozik az egész XX. század zenéjére.

Az első Liszt–Bartók-verseny 1989-ban Szófiában azért volt nagy esemény számomra, mert más volt, mint a többi verseny akkoriban. Azáltal, hogy a két szerző műveit bolgár földön hallhattam, más szemmel kezdtem nézni a magyar zenét – melynek kevés köze van a balkánihoz, ahogy az egész magyar kultúrának is, mely inkább a közép-európai hagyományokhoz kötődik. Idiómáikon, később pedig Ligeti etűdjein keresztül hasonlóságokat és különbségeket kerestem a bolgár zenével, és ezt igazi megvilágosodásként éltem meg.

Társadalmibb értelemben belső büszkeséget érzek, amiért idén tizedik alkalommal kerül megrendezésre a Liszt–Bartók-zongoraverseny. E hagyomány megőrzését és folytatását zenei életünk változatosság szempontjából életbevágónak tartom.

– Valódi szabadúszó művészi tevékenysége kezdete az első olyan Bulgáriában megjelent CD-hez köthető, amely teljes egészében a magyar zeneszerző zongoraműveit tartalmazza.

– A menedék, melyet „Bartók zeneműveinek” neveznek, nálunk ennek a lemeznek révén került fókuszba. Össze kívántam gyűjteni szóló zongorára írt darabjait az 1920 és 1926 közötti időből, azaz akkortól, amikor a népzeneitől eltávolodva kikristályosodott saját stílusa. Hozzájuk tettem még a III. Zongoraversenyt is, melyet 1999-ben a Bolgár Nemzeti Rádió zenekarával vettünk fel Ljubomir Denev vezényletével. A lemeznek egy bolgár kiadónál kellett volna megjelennie. Ők azonban két évig halogatták a dolgot, mígnem egy nap megtudtam, hogy azzal az ürüggyel, hogy ez a zene nehezen eladható, egyáltalán nem is áll szándékukban kiadni. Én tudtam, hogy ez nem igaz, annál kevésbé, mert Bartók zenéje nem annyira elvont, és mint minden muzsika, ez is megtalálja majd a maga hűséges hallgatóit és értékelőit. Szinte ugyanabban az időben velem együtt gondolkodókra találtam Írországból, akik segítettek, hogy magam adjam ki a lemezt.

2003-ban, s ezzel kezdte meg működését az Orange Factory Zenei és Pszichoakusztikus Művészetek zeneműhely, melyet Mihail Goleminov zongoristával és zeneszerzővel együtt vezetünk a mai napig.

– Az ön számára mit jelent szabadúszó művésznak lenni? Nyilván nagy szabadságot ad, de nem rejt magában bizonyos kockázatot is?

– Bizony, hogy rejt. Különösen egy olyan országban, mint a miénk, ahol lassan örölnek a malmok, és csak az utóbbi években jutottunk el odáig, hogy nem tűnik olyannyira gyanúsnak, ha az ember kizárólag a saját kezdeményezésétől, ötletétől, energiájától

tól és optimizmusától függő művész, aki a koncert első hangjától az utolsóig, az utolsó eladott jegyig és meghívott vendégig dolgozik. Én úgy döntöttem, otthagynom az akadémiát, ahol pályázat és disszertáció megvédése után kamarazenét tanítottam a megfelelő tanszéken, pedig élethosszig bebetonozott beosztás volt, amit meggyőződésemet követve hagytam ott, és nem bántam meg.

– Láthatóan nincs is miért. Hogy ne csak a magyar zeneszerzőkről beszéljünk – önnek nagyon érdekes kiadványai vannak a holland zene területéről is, Chopin-lemeze is jelent meg, Scarlatti is, tizenhat szonátával. Az az érzésem, Ön szeret egy-egy zeneszerzőre összpontosítani és a végletekig szétszálazni.

– Abban a rendkívüli zenei változatosságban, amelyben ma élünk – és ez a kortárs zenére is vonatkozik – egy mai előadónak nincs is más választása, mint hogy elmélyüljön ezekben a stílusokban – Scarlattitól és még korábról, Bachtól kezdve a jelenig. Ha ez nem sikerül, azt jelenti, hogy nincs kapcsolata sem azzal, ami most történik, sem azzal, ami akkor történt. Számomra ez alapvető kritérium, mely segít eligazodni mindkét irányban – időben visszafelé és előre. Kurtágról vagy Ligetiről például annak alapján tudok mondani valamit, amit Scarlattitól vagy Bachtól megtanultam.

Úgy vélem, a mai zenész, aki szembetalálja magát egy szólóest megszervezésének és összeállításának feladatával, és nem foglal bele valamit az elmúlt húsz vagy harminc év terméséből, nem jár el tisztesen. Sem önmagával, sem a szerzővel szemben, de annak a feladatának sem tesz eleget, hogy alakítsa a közönség ízlését, melynek nem szabad hagyni, hogy piedesztálra emelje a régi zenét, a modernhez pedig előítéllettel viszonyuljon, csak mert ez diszsonáns és elvont. Nagyon fontosnak tartom ezt a hidat a régi és az új muzsika között. Mindig törekedtem a felépítésére.

És még valami: Bartók zenéje arra is készítetett, hogy elgondolkodjam, mely szerzőkre volt jótékony hatással. Így fedeztem fel a kiváló szlovák zeneszerzőt, Eugen Suchoňt. Suchoň sokat merített Bartóktól, de kialakította a saját stílusát. Szófiában, Bulgáriában ez Lazar Nikolov zeneszerző révén ment végbe, aki rendkívül fontos személyiség volt számomra.

– A koncertezés mellett oktatói tevékenységet is folytat, elméleti munkákat is ír. Disszertációja, „A kamarazene

interpretációjának elmélete” úttörő téma, legalábbis Bulgáriát tekintve. Mivel gazdagítják e tevékenységek zene-művészi életét?

– Úgy vélem, a disszertáció arra tanít, hogy keressük és megtaláljuk a zene legpontosabb nyelvi megfelelőjét, szavakra fordítását, különösen, ha pedagógusként át kívánjuk adni, amit tudunk. Általánosabb nézőpontból pedig sem a zenész, sem bármilyen más művész nem tehet egy lépést sem előre az irodalom nélkül. Anélkül, hogy ne frissítené folyamatosan nyelvi képességét, nem csupán anyanyelvében, hanem minden általa ismert nyelven, sőt már azokon is, amelyeket nem tanult, de közvetve vagy közvetlenül kapcsolatba kerül velük.

Tavaly nagyon örültem, amikor a legnagyobb kortárs zongoraversenyen, az orléans-in találkoztam egy francia zongoristával, Philippe Hattat-val, akit meg is hívtam Bulgáriába. Ő a kutatásai során maga jutott el a nyelvi archeológiáig. Sok bolgár és ószláv szóról elmagyarázta nekem, honnan ered – a szanszkritből vagy más, évezredekkel ezelőtti nyelvből.

El szeretném mondani, hogy nem csupán az irodalom révén gazdagodom, hanem azáltal is, hogy egy franciául író bolgár szerző, André Boucourechliev műveit szerkesztem, ami az utóbbi években fő elfoglaltságommá vált. Nagyon szeretném ugyanis, ha bolgárul is elérhető lenne ennek a szófiai zeneszerzőnek és zongoraművésznak a munkássága, aki 1948-ban került külföldre Romain Gary segítségével, s egész életét Párizsban töltötte. Abban a körben, amelyhez Roland Barthes, Umberto Eco és a 60-as, 70-es évek francia szellemi elitjének más képviselői is tartoztak. Nagyapja Ljubomir Miletics, a Bolgár Tudományos Akadémia első igazgatója volt. Ez az ember, akit a bolgár közönség nem ismert, tíz könyvével az utóbbi évtizedben feladatommá vált. Így jelent meg a Sztravinszkij, a Debussy, a Chopin, a Schumann című könyve, valamint A zenei nyelv. Jelenleg a Beethoven című munkáját készítjük elő – idén van születésének kétszázötvenedik évfordulója. Szeretném, ha az ő két könyvét is kiadhatnánk. E feladat teljesen lázba hozott, felkeltette bennem a vágyat és lehetőséget adott, hogy elsajátítsam Beethoven Hammerklavier szonátáját, ami elég nagy ajándék az évtizedért, amit André Boucourechliev világában elmerülve töltöttem.

Kovács Gergely Lajos fordítása